

Якісні параметри національного книговидання дитячої художньої літератури

*Ольга Литвиненко,
аспірант кафедри
книгознавства та
фондознавства ХДАК*

Розглянуто чинники, що впливають на рівень дитячого читання. Досліджено жанрову, вікову та мовну динаміку видання художньої літератури за період 2005—2009 рр.

Ключові слова: національне книговидання, дитяче читання, дитяча література, художня література.

Виховання освіченої особистості з раннього віку є невід'ємною частиною функціонування високорозвиненого демократичного суспільства. Навчання та духовне збагачення дитини здійснюються, насамперед, завдяки функціонуванню книжкової комунікації, яка забезпечує долучення до світового спадку знань. Проте нині розважальні ресурси Інтернету та телебачення все більше витісняють із дозвілля дитини книги, а національне книговидання не може подолати кризи більше п'ятнадцяти років.

Динаміку та тенденції розвитку сучасного українського книговидання, у тому числі і для дітей, аналізували Л. Бурдонос [1], С. Буряк [2—6], Л. Дем'янова [8]. З позиції кризи дитячого читання досліджувалося вітчизняне книговидання й авторкою статті [9]. Але в означених публікаціях не приділено належної уваги вивченню особливостей жанрової, вікової та мовної структури потоку художньої літератури для дітей.

Метою статті є визначення якісних параметрів функціонування видавничого потоку художньої літератури в контексті пошуку шляхів залучення дітей до читання.

Серед факторів, які впливають на рівень читання сучасної дитини, можна виокремити такі:

- соціально-економічні (суттєве збідніння середнього класу населення, низький рівень обсягів видання книжкової продукції, її висока ціна);
- техніко-технологічні (високі темпи інформатизації та комп'ютеризації суспільства, прискорене формування так званого "мультимедійного покоління");
- духовно-культурні (зміна пріоритетів сучасних громадян України зі здобуття знань та духовного розвитку на матеріальне збагачення, боротьбу за гідне місце на ринку праці та фізичне виживання);
- психологічні (відволікання засобами масової інформації свідомості дітей від здорового способу життя, навчання, спорту на сумнівні розваги).

Одним із основних чинників кризи дитячого читання є рівень та якість національного книговидання. Зі статистичних даних Книжкової палати України видно, що, порівняно з 1990 р., кількість примірників видань для дітей та юнацтва у 2009 р. скоротилася в 11 разів. Останні п'ять років характеризуються вкрай низькою часткою виданих дитячих книг на душу населення. Так, у 2005 р. на одну дитину віком від 3 до 18 років було опубліковано 0,5 книги для дітей та юнацтва (за кількістю примірників), 2006 р. — 0,4 книги, 2007 р. — 0,7 книги, 2008 р. — 0,8 книги, 2009 р. — 0,7 книги, підрахунок здійснювався згідно демографічних даних Державного комітету статистики України [10]. Структура видавничого потоку художньої літератури досліджувалася за розділом 82 "Художня література. Літературознавство" державних бібліографічних показників Книжкової палати України "Літопис книг" за період 2005—2009 рр. Оригінальна та перекладна художня література розглядалися окремо. Аналіз динаміки видання художньої літератури (рис. 1) свідчить про безперечне лідерство оригінальної художньої літератури, середнє співвідношення якої до перекладних творів протягом останніх п'яти років становить 83% до 17%.

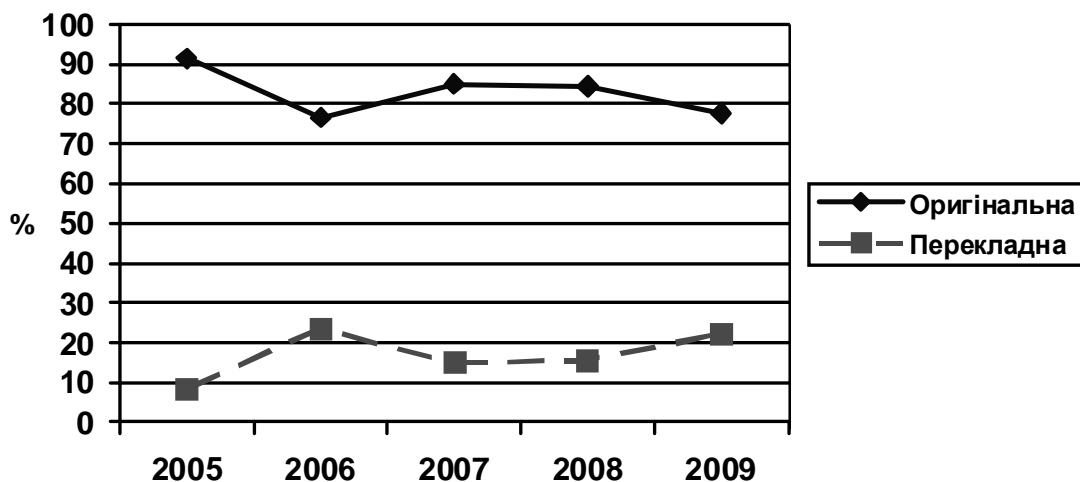

Рис. 1. Динаміка співвідношення видання оригінальної та перекладної художньої літератури для дітей за 2005—2009 рр.

Аналіз жанрової структури потоку оригінальної художньої літератури (рис. 2) свідчить про переважання поетичних та прозових творів, основну масу яких становлять малі літературні форми: вірші, повісті, розповіді, листи, спогади, які видаються на кошти авторів кількістю 100—200 примірників. Значно більші тиражі (5—15 тис. пр.) має українська та російська класична література, зокрема твори М. Гоголя, М. Булгакова, О. Пушкіна, С. Есеніна, Т. Шевченка, І. Франка, які діти вивчають за шкільною програмою. Перекладна художня література — це, передусім, прозові твори (рис. 3). Інші жанри художньої літератури майже не перекладаються та не видаються. Частка поетичних, фольклорних та драматичних творів жодного разу за п'ять років не перевищила 15%. Тиражами 5—15 тис. пр. (із періодичним перевиданням) виходять друком прозові твори популярних зарубіжних класиків — М. Твена, О. де Бальзака, Ж. Верна, А. Дойля, Д. Лондона та ін. Проте серед творів художньої літератури представлені далеко не всі класики вітчизняної та світової літератури. Тиражами такого ж діапазону публікуються твори сучасних письменників — Б. Акуніна, П. Коельо, Д. Брауна. Однак найбільший обсяг видання мають не класичні твори і

не твори популярних письменників сучасності, а перекладні жіночі романи серій "Рожеві мрії" та "Грішні бажання" харківського видавництва "Книжковий клуб "Клуб сімейного дозвілля". Так, одна книга із зазначених серій виходить тиражем 50 тисяч примірників із щорічним перевиданням у такому самому обсязі. Це дає підстави для висновку, що читання книг з емоційно-розважальною метою набуло значного поширення, тож випуск таких творів для видавництва є вигіднішим, ніж класиків світової літератури.

Фольклорні оригінальні твори представлені українськими та російськими народними казками, загадками, приказками та прислів'ями. Перекладні народні твори — це російський фольклор, перекладений українською мовою. Найменша частка оригінальних та перекладних художніх видань припадає на багатий вітчизняними та зарубіжними творами драматичний жанр. Обмежена кількість сучасних творів для дітей та юнацтва свідчить не лише про жанрову кризу дитячого книговидання, а й про духовно-культурну кризу в суспільстві; жанрова одноманітність перекладної літератури — про вкрай обмежений репертуар світових друківаних надбань, до яких може мати доступ сучасна українська дитина.

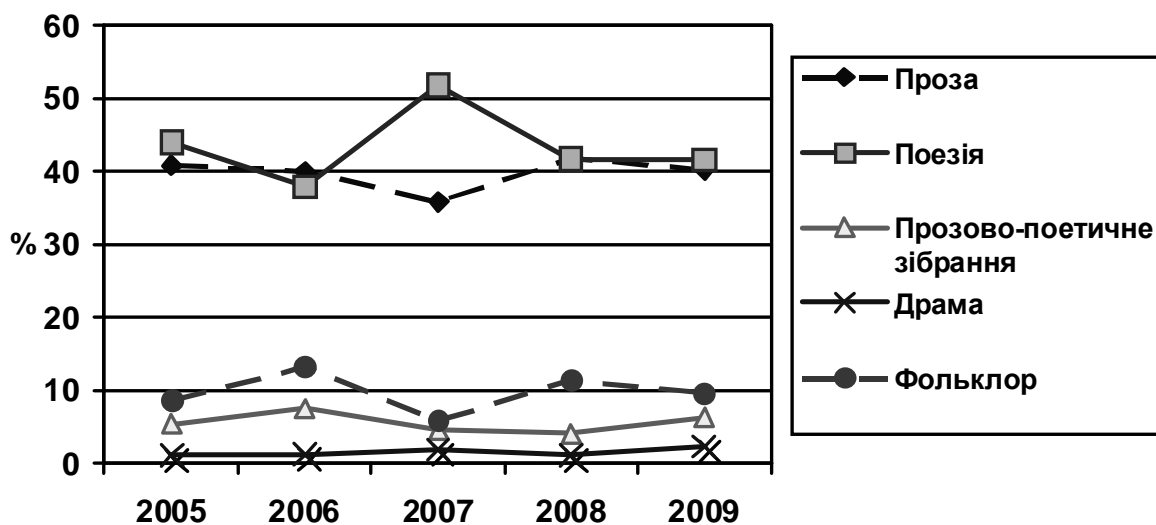

Рис. 2. Особливості жанрової структури потоку оригінальної художньої літератури для дітей у 2005—2009 рр.

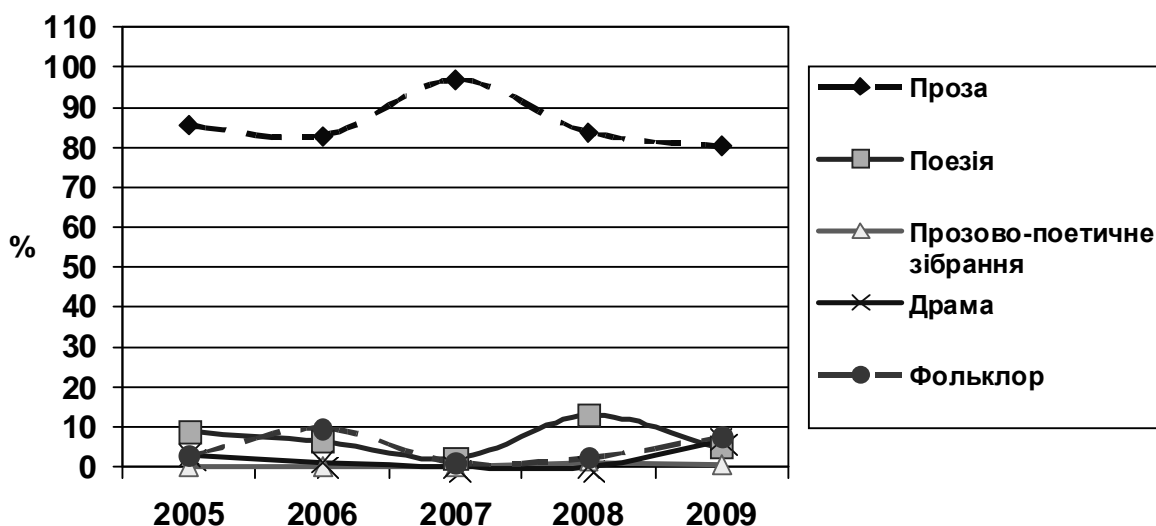

Рис. 3. Особливості жанрової структури потоку перекладної художньої літератури для дітей у 2005—2009 рр.

Іншою важливою проблемою якісного складу потоку вітчизняної художньої літератури для дітей є її тематична обмеженість. Ліричні твори, що охоплюють понад 70% видавничого потоку, зазвичай не містять необхідної для повноцінного розвитку дитини інформації, а лише викликають певні емоції та фантазії. Практично відсутньою є художня література краснорядного, природознавчого, патріотичного спрямування. Катастрофічно не вистачає книг, що виховують у дитини любов та повагу до Батьківщини, її природних багатств; розвивають моральні якості характеру та формують правила гідної поведінки в суспільстві.

Зовсім іншою була політика книговидання України у 80-х рр. минулого століття. Наприклад, художні твори Лесі Українки видавництво "Веселка" друкувало такими тиражами: "Біда навчить" (1988 р., 20 с.) — 200 тис. пр.; "Мамо, іде вже зима" (1982 р., 16 с.) — 900 тис. пр.; "Лелія" (1991 р., 24 с.) — 50 тис. пр. Названі книжки-картинки призначені для дітей молодшого шкільного віку та характеризуються високою художньою цінністю. Твори Лесі Українки, що вийшли друком за останні п'ять років, призначені для широкого кола читачів та не мають необхідних для дитячого сприйняття поліграфічних якостей. Опубліковані ж вони значно меншою кількістю примірників: Леся Українка "Вибрані поезії" (Ужгород: Карпати, 2007 р., 255 с.) — 1 тис. пр.; Леся Українка "Лісова пісня. Драматичні поеми. Лірика" (Харків: Книжковий клуб "Клуб сімейного дозвілля", 2009 р., 382 с.) — 10 тис. пр. Подібною є ситуація і з виданням природознавчої художньої літератури. Видавництво "Веселка" друкувало такі розвиваючі та розширюючі знання дитини про Землю книги: "Погода на планеті" (1990 р., 28 с.) — 300 тис. пр.; "Что ты знаешь о животных" (1989 р., 17 с.) — 400 тис. пр.; "Мы идем в лес" (1987 р., 18 с.) — 700 тис. пр.; А. С. Волкова "Осінь" (1988 р., 18 с.) — 300 тис. пр.; А. С. Волкова "Літо" (1987 р., 18 с.) — 400 тис. пр.; Б. Вовк "Квіти" (1986 р., 18 с.) — 300 тис. пр.; Б. Вовк "Журавлина" (1989 р., 18 с.) — 300 тис. пр. Дитячі книжки-картинки активно випускало і київське видавництво "Грайлук": А. С. Волкова "Весна" (1991 р., 18 с.) — 300 тис. пр.; "Зелене диво Землі" (1991 р., 29 с.) — 300 тис. пр.

Обсяги друку видань природничого спрямування останніх років скоротилися у більше ніж 40 разів. Так, книга О. В. Тихонова "Енциклопедія дикої природи. Рекорди" (К.: Перо, 2009 р., 127 с.) була опублікована кількістю у 3 тис. пр. Тираж книг

Ф. Брукса "Наша планета" (2009 р., 61 с.) та Б. Денна "Моря та океани" (2009 р., 62 с.) видавництва "Книжковий клуб "Клуб сімейного дозвілля" — 11 та 7 тис. пр. Іншим прикладом суспільнозначущої дитячої літератури є книга В. Волкова та А. Алексєєва "Две беды. Как уберечься от преступника. Как не встать на преступную дорожку" (Москва: Сирич, 1990 р.; 49 с.; тираж 1 млн пр.). Написана доктором юридичних наук, професором, начальником МВС у доступній для дітей формі та проілюстрована яскравими малюнками, книга розповідає про небезпечні ситуації, в які може потрапити дитина, та вчить, як їм запобігати або уникати їх. Актуальна в 1990 р., ця книга стала ще актуальнішою нині, коли рівень злочинності суттєво зростає. Масштабне видання подібної літератури має стати обов'язковим на українських теренах.

Торкнемося особливостей вікової структури потоку художньої літератури. Найбільшу частку оригінальних та перекладних художніх видань становлять твори для середнього та старшого шкільного віку (рис. 4—5). Проте, означені видання не були віднесені до цієї вікової групи видавничими організаціями. Зважаючи на те, що спілкування читачів із певною книгою залежить від їхніх особистісних якостей, характеру, рівня освітньої підготовки та світоглядних уявлень дітей, видання для цієї вікової групи включено до неї з позицій потенційного звертання до них. Стиль викладення матеріалу в книгах для цієї категорії юних читачів є надто складним для психологічного сприйняття її змісту дитиною молодшої вікової аудиторії.

Частка видань для дітей дошкільного та молодшого шкільного віку є значно меншою, ніж для попередньої вікової групи. До оригінальної художньої літератури для дошкільнят та учнів молодших класів належать народні казки, загадки, вірші, оповідання, приказки та прислів'я; невеликі за обсягом книги та книжки-іграшки, що розвивають у дітей навички читання, лічби, навчають основ геометрії тощо. Більшість таких книг опублікувало харківське видавництво "Ранок". Перекладна художня література для дошкільнят та молодших школярів — це, насамперед, казки класиків зарубіжної дитячої літератури: Г. Андерсена, братів Грімм, Ш. Перро, Л. Керролла та ін. Художня література для дітей молодшого та середнього шкільного віку становить найменшу частку видавничого потоку художньої літератури й акумулює більші за обсягом літературні форми, аніж видання для найменших, зокрема повісті та романи для дітей.

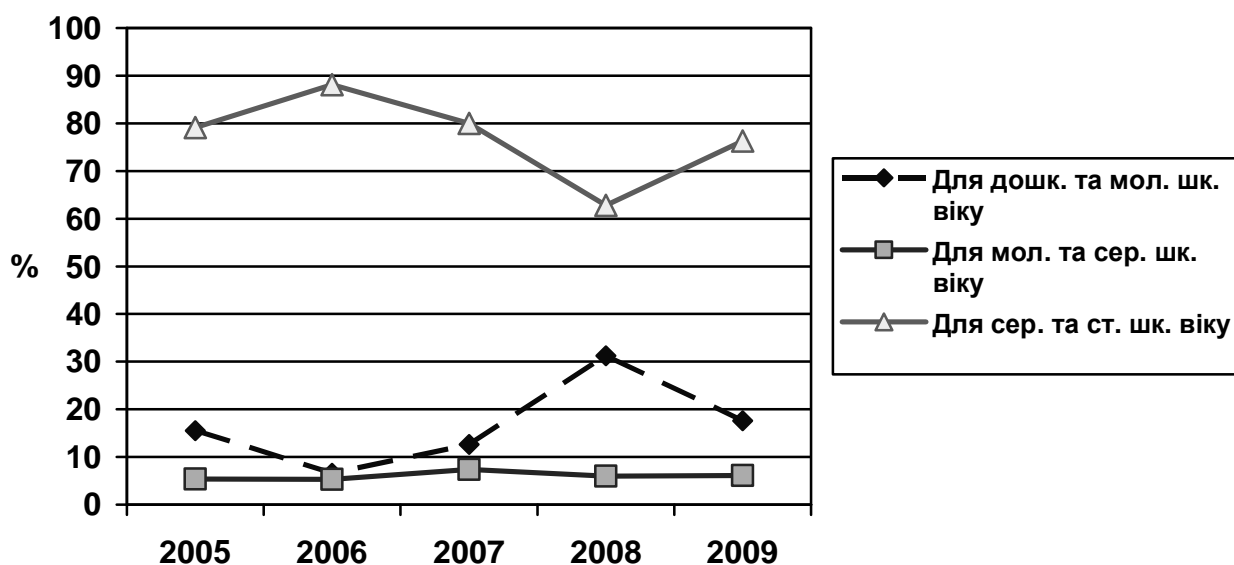

Рис. 4. Особливості вікової структури потоку оригінальної художньої літератури для дітей у 2005—2009 рр.

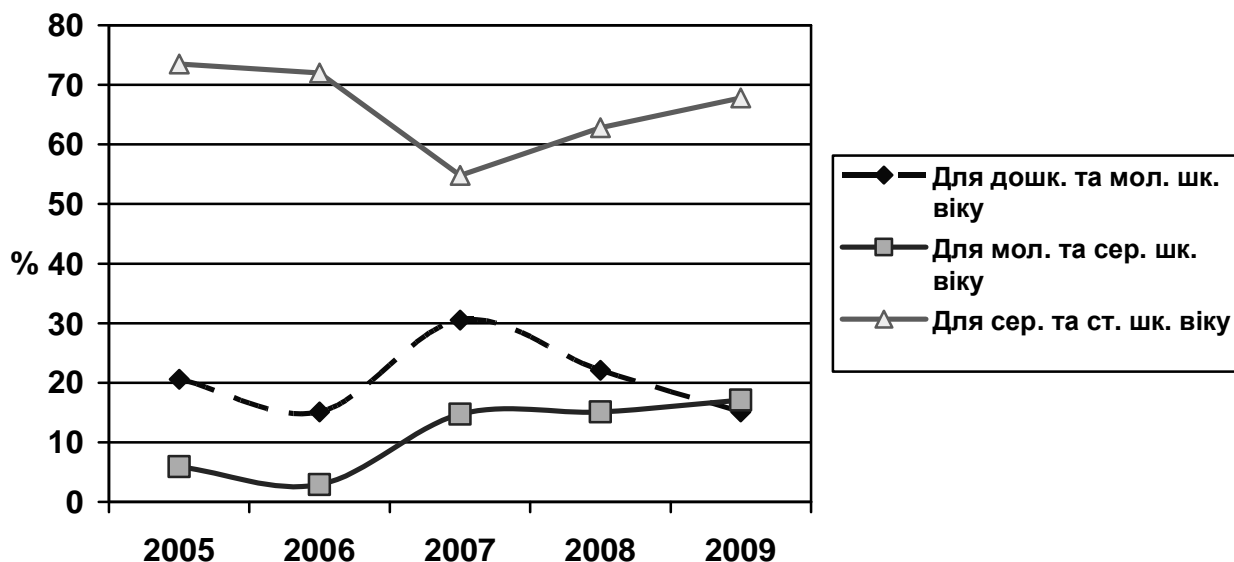

Рис. 5. Особливості вікової структури потоку перекладної художньої літератури для дітей у 2005—2009 рр.

Аналіз мовної структури видавничого потоку оригінальної художньої літератури свідчить про те, що протягом проаналізованих п'яти років найбільше за назвами видавалось творів українською мовою (рис. 6). Основна частина цих видань — поетичні збірки, тираж яких коливається в межах 100—200 пр. за одне видання. На жаль, через невелику кількість такі видання не можуть слугувати надійним комунікатом у системі книжкової комунікації, оскільки майже не доходять до потенційних читачів. Значно меншу частину видавничого потоку, порівняно з україномовними, становлять оригінальні художні твори російською мовою. Окремі видання книг виходять як російською, так і українською мовами. Найчастіше це збірки віршів. На відміну від оригінальної художньої літератури, перекладні твори російською та українською мовами публікуються протягом 2005—2009 рр. рівномірніше (рис. 7). Значно менше випускається художньої літератури мовами національних меншин та іно-

земними мовами — всього 5% потоку дитячих книжкових видань. Серед творів мовами національних меншин лідирують книги кримськотатарською, угорською та румунською мовами. Набагато рідше у вітчизняному книжковому потоці трапляються художні твори словацькою, болгарською, узбецькою, вірменською та польською мовами. Видання мовами країн далекого зарубіжжя представлені, передусім, англійською та німецькою. Ця категорія видань є найменш чисельною, що засвідчує: діти не мають змоги вивчати іноземну мову за художніми творами, опублікованими в Україні. Підручники з вивчення іноземних мов не в змозі охопити такий великий спектр, як художня література, покликана розширювати світогляд дитини. Проте наразі читач має звертатися до книг іноземними мовами, які вийшли друком за межами країни, або шукати матеріали в Інтернеті. Такий факт не може не непокоїти сучасних видавців, освітню та культурну громадськість.

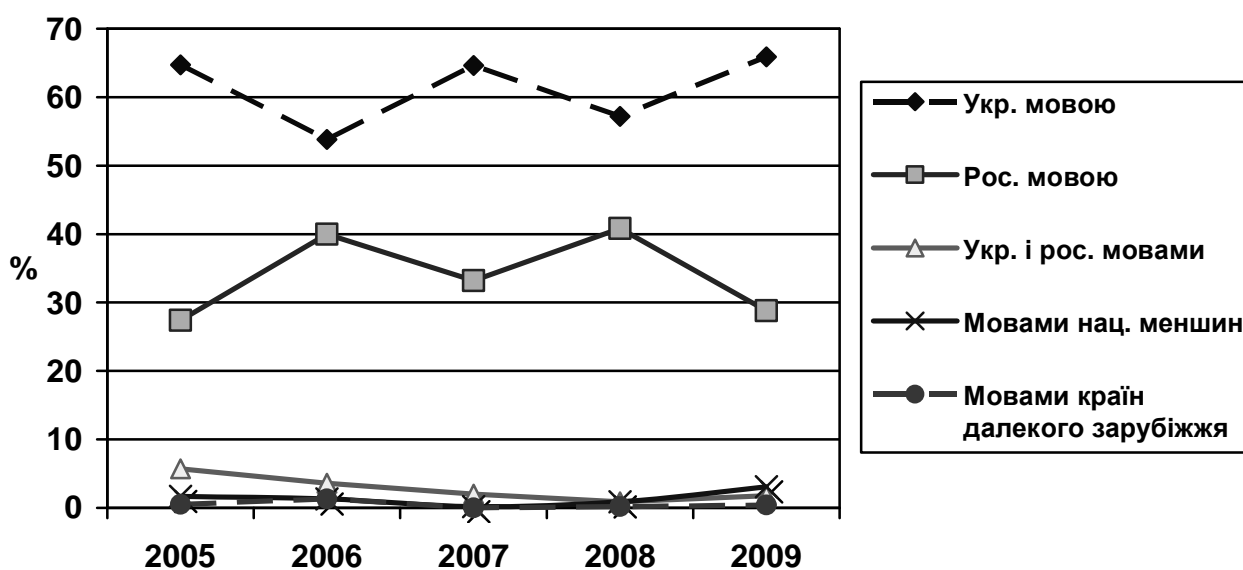

Рис. 6. Особливості мовної структури потоку оригінальної художньої літератури для дітей у 2005—2009 рр.

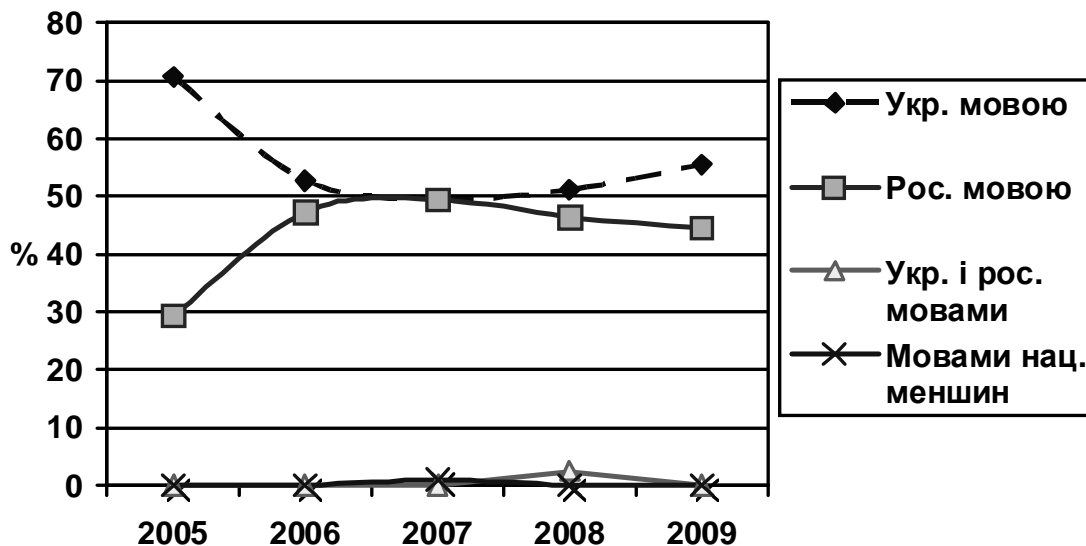

Рис. 7. Особливості мовної структури потоку перекладної художньої літератури для дітей у 2005—2009 рр.

Таким чином, визначені особливості структури й динаміки розвитку потоку художньої літератури для дітей та юнацтва свідчать, що основною метою видавничої справи України на сьогодні є комерційна доцільність. Ті ж книги, що виходять друком на кошти авторів, не відповідають реальному попиту на твір. Зважаючи на загальносуспільну важливість залучення дітей до якісної й доступної книги, постає нагальна необхідність державного регулювання національної системи дитячого книговидання та її спрямування на виховання з української дитини всебічно розвинутої та високогуманної особистості, здатної до створення високоінтелектуальної суспільної формації та виведення України до лідируючих за розвитком світових держав.

Перспективами подальших досліджень є: аналіз видавничого потоку всіх жанрів дитячої літератури; розроблення тематичної, жанрової, вікової та мовної програми державного книговидання дитячої літератури терміном на 5—10 років.

Список використаної літератури

1. Бурдонос Л. Еволюція і сучасний стан видання літератури для дітей та юнацтва в Україні періоду незалежності / Л. Бурдонос // Вісн. Кн. палати. — 1999. — № 12. — С. 20—23.
2. Буряк С. 2007-й: аналіз і прогноз українського книговидання / Світлана Буряк // Вісн. Кн. палати. — 2007. — № 12. — С. 9—12.
3. Буряк С. Аналіз і прогноз українського книговидання в 2006 році / Світлана Буряк // Вісн. Кн. палати. — 2006. — № 12. — С. 9—12.
4. Буряк С. Аналіз і прогноз українського книжкового ринку в 2005 році / Світлана Буряк // Вісн. Кн. палати. — 2005. — № 12. — С. 7—14.
5. Буряк С. Аналітичний огляд випуску друкованої продукції в 2009 році / Світлана Буряк // Вісн. Кн. палати. — 2010. — № 5. — С. 6—15.
6. Буряк С. Книговидання — 2008: аналіз і прогноз випуску книжкової продукції / Світлана Буряк // Вісн. Кн. палати. — 2008. — № 12. — С. 4—8.
7. Випуск видавничої продукції в Україні / Книжкова палата України. — Режим доступу : <http://www.ukrbook.net>. — Назва з екрана.
8. Дем'янова Л. Статистичний огляд випуску книжкових видань для дітей в Україні / Лідія Дем'янова // Вісн. Кн. палати. — 2004. — № 12. — С. 3—9.
9. Литвиненко О. Криза дитячого читання в контексті національного книговидання / Ольга Литвиненко // Вісн. Кн. палати. — 2009. — № 6. — С. 6—10.
10. Населення України / Держ. ком. статистики України ; Ін-т демографії та соц. дослідж. Нац. акад. наук України. — Режим доступу : http://www.stat6.stat.lviv.ua/ukrcensus/Dialog/statfile1_c.asp. — Назва з екрана.